

מדינת ישראל
משרד החינוך
מנהל החינוך הדתי

חמד
בית חינוך כמשפחה

חזון החמ"ד

בראי מחשבת ישראל

מדריך למורה

מהדורה ניסויית

שנה"ל ה'תשע"ח

בְּטוֹז אֵל ד' בְּכָל לַבָּקָה
וְאֵל בִּינְתָה אֵל תִּשְׁעֵן:
בְּכָל דְּרָכֶיהָ דַּעְהוּ
וְהוּא יִישַׁר אַרְזוֹתָךְ"
(ספר משלי פרק ג , ה' ו')

מודל הגרפיקה לשער עוצב

ע"פ דפוס סקורפיו בחוברת לתלמיד

"חזון החמ"ד בראי מחשבת ישראל"

מדריך למורה – חזון החמ"ד בראי מחשבת ישראל

צוות הכתיבה:

ראש הצוות – הרב ד"ר יוחאי רוזיק

(ע"פ סדר א"ב)

עיריית הלוי

ישראל לוינגר

רעות לרד

שמואל מאור

פנינה רותם

הרב גלעד שטרואוס

מפמ"ר מחשבת ישראל – משרד החינוך | 4

הקדמה

מאת: ראש מנהל החינוך הדתי - הרב ד"ר אברהם ליפשיץ
מנהיגי חינוך יקרים, ברכות וה' עמכם.

זהו רגע מרגש לכולנו. חזון החמ"ד יילמד לאור מקורות במחשבת ישראל. זה עשרות שנים שהחמ"ד חי ונושם את משנת הציונות הדתית הן במציאות חיים של התלמידים והוריהם, הן בהוויית בתי הספר. במחשבת ישראל ייחדנו יחידת לימוד לנושא "אמונה וגאולה" ובה אנו עוסקים בנושאים שהם נשמת אפה של הציונות הדתית. לצד אלו אנו עוסקים בסוגיות לימודיות והלכתיות בתושבע"פ שגם הן קשורות אליה ועוד.

לפני כשנתיים, לקראת שנת השמיטה, החלטנו שלא להסתפק בכל אלו ולנסח את חזון החמ"ד. על ניסוח החזון שקדו שותפים רבים: רבנים, חברי מועצת חמ"ד והנהלת החמ"ד, הורים, מנהלי בי"ס ומחנכים במוסדות החינוך. את חזון החמ"ד ניתן ללמוד ממקורות רבים שנתחברו לאורך הדורות כולם. הרב יוחאי וצוות מחשבת ישראל (ותודה גדולה להם על כך) ריכזו רק מעט מן העושר הגדול הזה. המקורות נפלאים, מלמדים, מגלים עולם ומלואו, מגביהים אותנו למקומות נישאים ומצליחים לא אחת לרגש אותנו ולהפיח בנו תחושה כאילו הצלחנו לדלג מעל מחסומי הזמן והמקום ולהגיע לעולמות רחוקים. את חזון החמ"ד אנו מבקשים ללמוד, ובד בבד אנו מתפללים שנזכה לחיות אותו בכל הוויית חיינו.

אנו שמחים לשלוח לכם את המדריך למורה ליחידת הלימוד "חזון החמ"ד בראי מחשבת ישראל" ומקווים שיהיה בעז"ה מקור להעמקה, העשרה והרחבה. נשתדל כולנו, ויהי ה' עמנו בתפילתנו זו.

מוקירכם מאוד,

אברהם

מפמ"ר מחשבת ישראל – משרד החינוך | 6

מבוא

שלום וברכה.

יחידת הלימוד "חזון החמ"ד בראי מחשבת ישראל" נועדה להעמיק את היסודות האידיאולוגיים של החינוך הדתי, ולייצר הפנמה והזדהות של התלמידים והתלמידות עם יסודות אלו.

המקורות בחוברת להלן מחולקים לפי ראשי הפרקים של חזון החמ"ד וצוות הכתיבה ניתח כל אחד מראשי הפרקים לתתי פרקים המעמיקים את הנושא.

המדריך למורה הוא תשתית ראשונית שנועדה לייצר קריאת כיוון למורים ולמורות. על פי נסיונכם בלימוד חוברת זו, ובעזרת מקורות העשרה ותובנות שלכם, נרחיב בהמשך את החוברת למהדורה קבועה. חשוב מאוד לפתח דיון בעקבות המקורות והנושאים ולתת אפשרות ביטוי לתלמידים.

אני מבקש להודות לצוות הכתיבה המסור שעזר לנו בגיבוש החוברת ומאחל לכולכם הצלחה רבה.

שנה טובה,
יוחאי רודיק,
מפמ"ר מחשבת ישראל.

תוכן העניינים

מבוא	ד"ר אברהם ליפשיץ, ראש מנהל החינוך הדתי
הקדמה	הרב ד"ר יוחאי רוזיק, מפמ"ר מחשבת ישראל
פרק 1	מדריך למורה – בין אדם לעצמו
פרק 2	מדריך למורה – בין אדם לעמו
פרק 3	מדריך למורה – בין אדם לאלוקיו
פרק 4	מדריך למורה – בין אדם לארצו ולמדינתו
פרק 5	מדריך למורה – בין אדם לזולתו

פרק 1:

מדריך למורה

בין אדם לעצמו

חינוך למידות טובות

ושאיפה לעמיחה מתמדת ולמעוינות בכל תחומי

החיים

(מתוך חזון החמ"ד)

רציונל:

לכל אדם יש יעוד בעולם. כדי לדעת את תפקידו צריך האדם להיות מודע לעצמו, לכוחותיו ולרצונו. עליו להיזהר מהטעיית היצר ולפעול למימוש עצמיותו הפנימית. שילוב העשייה הפרטית בתוך פעולה כללית מביא ברכה לפרט ולכלל, בדרך זו אדם מתמלא ענווה ואהבה לזולת ומגיע לאושר.

ראשי פרקים מפורטים

מבוא – אלוקים הוא שלמות אינסופית שלמעלה מכל השגה, הבריאה היא מציאות משתלמת.

א - התפתחות הבריאה: האדם חי במציאות מתפתחת, השאיפה להתקדם ולהתפתח היא טבעית עבורו.

ב - התפתחות האדם והשאיפה למצוינות: המטרה היא לחיות בתהליך קבוע של התקדמות ולא בשאיפה להישגים חיצוניים.

ג – כח הרצון: פעולת האדם צריכה לבטא את עולמו הפנימי, לשם כך צריך שהאדם יקבע מה דרכו בחיים, מה הרצון שלו.

ד – להשתחרר מהשעבוד ליצר: צריך להשקיע מאמץ גדול כדי להבדיל בין יצר גופני ובין רצון פנימי, לא לבלבל ביניהם.

ה – חשיבות העצמיות והנאמנות לעצמך: האדם נקרא לגלות את העצמיות שלו ולחיות אותה. לבטא, לממש, את עצמו בעולם.

- 1 – היחיד וה'יחד': לכל יחיד יש תפקיד שמשתלב בתוך עשייה חברתית גדולה, מתוך ה'יחד' צומחת ברכה ליחידים ולכלל.
- 2 – ענווה וגאווה: מי שרואה עצמו שותף במפעל כללי, מתמלא אהבה וענווה וזוכה לאושר.

מבוא

- הילד הרך מודע תחילה לעצמו – 'אני', לאחר מכן לסביבה שלו - 'עולמי', בהמשך הוא מכיר שיש מישהו מעליו - 'אלוקי'.
- המאמין הבוגר, חי באותם מושגים אבל בסדר הפוך:
- א. בורא עולם, מקור הכל – 'אלוקים'.
 - ב. הסביבה הרחבה בתוכה אני מתקיים – 'עולם'.
 - ג. הקיום הפרטי שלי – 'עצמי'.
- הקב"ה אינסופי, עליון ונשגב מאתנו. מבחינתנו הוא, ורק הוא - שלמות המוחלטת.

התפיסה הזאת מוצגת בשלשה מקורות: הפיוט – (1) אדון עולם, (2) דרך ד', (3) יסודי התורה.

(1) אדון עולם – כפתיחה לנושא

(2) 'דרך ד' - מבטא בפירוש את המושג 'שלמות' כתואר לאלוקים בלבד

(3) יסודי התורה – תיאור שכלי של השלמות האלוקית.

א - התפתחות הבריאה

השלמות האלוקית מחוללת מציאות משתלמת (רמח"ל) מכאן שהעולם שלנו, כולו, הוא מציאות מתפתחת. העולם הולך ומשתכלל (הרב קוק) לכל אדם יש בתוכו רצון פנימי להתקדם בחיים.

הדרכה דיסקטית: לשאול את ההורים (או מבוגרים אחרים):

1. האם חשוב להתקדם בחיים?

2. מדוע חשוב להתקדם בחיים?

3. כיצד מתקדמים בחיים?

על איזו שאלה קבלת תשובות זהות? באיזו שאלה היו תשובות שונות ומגוונות?

מה למדים מכך? (נמק)

ב - התפתחות האדם והשאיפה למצוינות

שאיפת ההתקדמות נתפסת כשאיפה לתוצאה הכי טובה: להשיג ציון טוב יותר, תפקיד טוב יותר, מעמד טוב יותר... כל אלו קני מידה חיצוניים, ארציים. התקדמות אמתית היא התקדמות פנימית, חיזוק כוחות הנפש (רב פרידא) להיות אדם עמוק יותר, חרוץ יותר, רגיש יותר. מדובר על שינויים פנימיים שמתרחשים באדם. הטעות היא לעסוק בהצלחות חיצוניות ('קול מבשר' - עוברי דרכים) ולהתעלם מהתהליך (הולכי דרכים) ממה שקורה לעולמו הפנימי של האדם.

הדרכה דידקטית: להלן רשימת מושגים: תעודת בגרות; גומל חסדים; תאר ד"ר; ישר והגון; ראש העיר; חתן התנ"ך; אברך; צל"ש בצה"ל; רב ראשי; חסיד; ראש ישיבה.

ציינו אלו מהם שייכים ל'עוברי דרכים' (דגש על התוצאה) ואלו שייכים ל'הולכי דרכים' (דגש על התהליך)?
הוסיפו מושגים משלכם של שאיפה לתוצאה ואחרים של הדגשת תהליך.
מה יותר מדבר אליכם: דרישת תוצאה או הדגשת התהליך? נמקו!

ג – כח הרצון

הכוח הפנימי ביותר הוא כוח הרצון. התפתחות עמוקה של האדם מתבטאת בשכלול פנימיותו (הרב קוק) בהטבת הרצון, שאיפות לדברים טובים יותר. שכלול הרצון הוא תהליך אינסופי: להכיר בקשיים ולהודות בכישלונות כדי להתמודד אתם בכנות (הרב מונק). האויב הגדול שמאיים על העצמיות זו

החברה. חייבים להילחם בגבורה, לא להיכנע לנורמות וללחצים חברתיים, כדי לשמור על הרצון העצמי (הרב קוק – הגדה של פסח) להיות בן חורין.

הדרכה דידקטית: "צריכת 'מותגים' מציינת את השעבוד של הפרט למוסכמות חברתיות" – דונו בקביעה הזאת ונקטו עמדה מנומקת. ציינו תופעה נוספת שלדעתכם ממחישה וויתור על הרצון האוטנטי בגלל כניעה לרצון הכלל. ציינו במה אתם שומרים על חרותכם ולא נכנעים לנורמות או ציפיות חברתיות.

ד – להשתחרר מהשעבוד ליצר

האדם היצרי עסוק רק בעצמו, בסיפוק צרכיו הבשריים. המצוות גואלות את האדם מהשעבוד לגוף. המצוות מרוממות אדם לרצות את היותר טוב לזולת ולעם (לוינס). לכל זולת יש מקום, לכל אדם אחר יש תפקיד בעולם.

תהיה אתה ולא מישהו אחר. כך תהיה מאושר ואחרים יהיו מאושרים בך (רבי זושא). צריך לשלב נכון את כל הכוחות וכל הכישרונות הגופניים והרוחניים. אדם צריך להכיר את עצמו, מתוך כך ידע לפתח את הרצון האמיתי שלו, להיות מי שהוא ראוי להיות וצריך להיות (הרב קוק).

הדרכה דידקטית: הקופים חכמים. לכן קשה לצוד אותם. יש דרך אחת שגוברת על חכמתם: חור קטן בסלע. יד של קוף יכולה להיכנס אליו, אך אגרוף לא יכול לצאת. שמים בתוך החור אגוזים. הקוף מכניס את כף ידו הצרה לתוך החור, תופס חופן אגוזים ומנסה להוציא את כף ידו המאוגרפת עם חופן האגוזים ולא מצליח. הקוף נשאר במקום, צורח וזועק. הצייד מגיע, הקוף נחרד ומקפץ – אבל לא עולה בדעתו לוותר על הממתק ולברוח...

סיפור זה הוא 'משל' לאדם וייצרו: ציינו מה ומי הנמשל של: קוף; 'חור' בסלע; חופן אגוזים; צייד;

חשבו על 'קוף חכם' שמוותר על האגוזים וזוכה בחרותו – מה הנמשל של: ויתור על האגוזים; חרות

ה – חשיבות העצמיות והנאמנות לעצמך

לכל אדם יש תפקיד בעולם. חובתו למלא את תפקידו. התפקיד הוא הייחוד של האדם: כישרונותיו, תכונותיו ונטיותיו. מימוש התפקיד, המימוש העצמי, הוא המפתח לאושר של האדם. אדם צריך להקשיב לעצמו, להכיר את נטיותיו ולהביא אותם לידי ביטוי במיטב כשרונו. המימוש העצמי הוא עבודת ד' שלו (שבט מוסר) הוא חובתו בעולמו.

הקב"ה ברא עולם מאוחד. לכל פרט יש תפקיד בתכלית הכוללת, כמו איבר בתוך גוף גדול. כל הפרטים ומעשיהם משתלבים ביצירה משותפת שמקדמת ומשכללת את הבריאה כולה (הרב קוק).

הדרכה דיסקטית: הרבי מקוצק קבע:

"אם אני אני כי אתה אתה, ואתה אתה כי אני אני, אז אני לא אני ואתה לא אתה."

אבל אם אני אני כי אני אני, ואתה אתה כי אתה אתה, אז אני אני ואתה אתה."

הסבירו את הדברים. תנו דוגמאות מהחיים שלכם, למצב של "אני אני כי אתה אתה..."

מה צריך לעשות כדי להגיע למצב הנכון של: "אני אני, כי אני אני..."
ו – היחיד והיחיד'

'אני' אין פרושו 'גופי'. אמונת ישראל מדריכה לבניית זהות רוחנית של הפרט בתוך הכלל: 'עצמותו' של האדם היהודי 'יוצאת' מהתחום הגופני הארצי,

מפמ"ר מחשבת ישראל – משרד החינוך | 18

ונכללת בתוך הכלל (תניא). לכן התורה מכנה את הזולת 'אחיק'. מצוות התורה תובעות אהבת הרע (כגון: 'השבת אבדה'; 'לא תעמוד על דם רעך'; 'לא תיקום ולא תיטור'). כמו אחים שמשותפים יחד בירושתם אביהם, כך כל אחד מישראל שותף בקיום התורה והמצוות (הרב פלאג'י). ה'עולם הבא' איננו גמול לאדם הפרטי אלא נחלת כלל ישראל יחד. האפשרות לפעול ולהשפיע בעולם דווקא מתוך השתתפות בציבור, בולטת בתפילה במניין (אבא קובנר) רק העשרה יחד יכולים לזכות להשראת שכינה, ולעמוד לתפילה מתוך היותם 'ציבור' מישראל.

הדרכה דידקטית: תארו לעצמכם: מועצת הרבנות הראשית. תשעה רבנים גדולי ישראל, מבקשים להתפלל מנחה. הם לא יכולים לעמוד לפני ד' עד שיצטרף העשירי, שיכול להיות גם נער בן י"ג שנים; יהודי פשוט - בור ועם הארץ או פועל מיוזע לבוש בגדי עבודה מרופטים.

ציינו מה הלקחים שמציאות זו מלמדת?

איזה קשר אפשר למצוא בין ה-עשירי למניין' ובין המושגים: 'מציל נפש אחת מישראל'; 'כל ישראל ערבים זה בזה'.

ז – ענווה וגאווה

כאשר מצליחים ועושים חיל, חייבים לזכור שההצלחה מתחילה בכוח שאדם מקבל מאת ד' כדי לעשות חיל (הר"ן).

יחידים יכולים לקרא למהפכה, אבל כדי לחולל מהפכה צריך המונים שיפעלו יחד. העולם מתקדם מתוך שותפות רחבה. המאמין יודע שהוא יכול לממש את עצמו רק בתוך הכלל, מתוך פעולתו כחלק מהכלל. הוא מבין שיש לתת מקום לזולת. אין הצדקה לכעס או להקפדה על הזולת (פלא יועץ) הענווה היא מידה פנימית אבל יש לה ביטוי חיצוני בולט ביחס כלפי האחרים, בהימנעות מהקפדה ומכעס. הענווה מתגלית באהבת הזולת.

הדרכה דידקטית: "שישים ריבוא אותיות התורה הינן כנגד שישים ריבוא נשמות בישראל. כל נשמה מישראל מקושרת לאות בתורה, ומאותה אות יונקת היא את כוחה ואת חיותה". (פני יהושע, 'קידושין ל. ד"ה 'שם גמרא')
מצד אחד: ספר תורה שחסרה בו אות אחת פסול, אפילו אות פגומה פוסלת ספר תורה.

מצד שני: כל אות בפני עצמה חסרת משמעות ללא האותיות השכנות, רק ביחד אתן נכתבות מילים, פסוקים ופרשיות.
רשמו 4 הלכות 'אהבת ישראל ואחדות ישראל' שלמדים מהדברים של ה-פני יהושע'.

פרק 2:

מדריך למורה

בין אדם לעמו

חינוך לאהבת כלל ישראל

מתוך אחריות אישית ומעורבות חברתית

(מתוך חזון החמ"ד)

מטרת הפרק

בהשקפת העולם הציונית-דתית, תופסת השייכות לעם ישראל מקום משמעותי ביותר.

השייכות של כל יחיד אל העם לא נועדה רק לספק צורך חברתי של לכידות קבוצתית. אנו מאמינים כי לעם ישראל ישנו ייעוד ותפקיד בקרב האנושות שכל יחיד שותף להגשמתה. בראש בראשונה, נועד פרק לימוד זה, להעמיק את ההבנה של התלמידים, לגבי רעיון נשגב זה. בכוחו לטפח בלומדים את תחושת הערך, הנובעת מהשייכות לעם ישראל ולתפקידו הייחודי בעולם, וכן אכפתיות ונכונות לתרום לשגשוגו ולהצלחתו.

שנית, נבקש בפרק הזה להתמודד עם המשבר שעובר על מושג הלאומיות בתרבות זמנינו בכלל ובחברה הישראלית בפרט. לא יהיה מוגזם לומר כי הרעיון הלאומי זקוק בימינו להגנה. הלאומיות שהייתה אחד הרעיונות הבולטים בחברה האנושית במאות הקודמות, הפכה בדור האחרון למושג שנוי במחלוקת. הלאומיות, או 'הלאומנות', כפי שהיא מכונה בפי מתנגדיה, מותקפת כערך בלתי מוסרי שכביכול, עבר זמנו. פעמים רבות היא מוצגת בשיח הציבורי, כגורם מסכסך ומעורר מלחמות וכגזענות המעודדת שנאת זרים. ביקורת נוספת נשמעת כנגד הלאומיות, שהיא שמה במרכז את טובת האומה על חשבון טובתם של הפרטים, מבטלת את ייחודיותו של הפרט ואת המימוש האישי שלו. ואם הרעיון הלאומי כשלעצמו מצוי במתקפה אידאולוגית, על אחת כמה וכמה מותקף רעיון סגולת ישראל, המוצג באופן מעוות, כהתנשאות ואף חלילה כגזענות.

הביקורת כנגד הלאומיות כוללת גם חלקים ראויים הדורשים תיקון. אבל בהופעתה הקיצונית, היא מובילה לעמדה פוסט-ציונית, השוללת את מדינת

הלאום של העם היהודי ומפוררת את הזהות היהודית כזהות המכוננת של החברה הישראלית.

בפרק זה נבקש להתמודד עם הטענות הללו. נראה כי הלאומיות היהודית הינה:

1. רעיון עתיק שהקדים באלפי שנים את הלאומיות המודרנית ואיננו אופנה חולפת.
2. ערך מוסרי, שנגזרת ממנו אהבה ודאגה לאנושות כולה.
3. השקפה שאיננה פוגעת בערכם וייחודיותם של אנשים פרטיים, אלא מעצימה אותם.

בירור נושא זה הוא בעל חשיבות אקטואלית אדירה, לטובת הביטוי הנאמן של הלאומיות היהודית. הרב צבי יהודה קוק, מי שהעלה על נס את הלאומיות היהודית, כבר הזהיר אותנו שלא לחקות את הלאומיות האירופאית, בגלל קלקוליה המוסריים:

” כל עיקרו של מושג הלאומיות כמו שהוא שגור ומצוי עתה בשוקנו, הלא כמו חדש וזר הוא בתוכנו, כמו מן החוץ בא לנו... אין לנו לאומיות שובניית גרידא כשאר אומות העולם, לאומיותנו היא תמיד גם קוסמופוליטית, תמיד גם אנושית כללית וגם עולמית כללית... לעולם היו לנו בפנימיות רוחנו יחסים קרובים עם כל העמים כולם, כל האנושות הגדולה ... כל ילד תמים מישראל ... מוצא בקרבו ... יחסי קורבה פנימיים עם ... כל הנברא בצלם, כל הגויים כולם”...

תלמידים שהשקפתם בנושא זה שטחית עלולים לתפוס באופן מעוות את הרעיון הלאומי היהודי ולאמץ תפיסות שגויות ופסולות מבחינה מוסרית. לחילופין, ישנם תלמידים, שדווקא בגלל רגישותם המוסרית, עלולים להירתע מהערך הלאומי, מתוך מחשבה מוטעית שהוא איננו ערך ראוי.

להרחבה על הביקורת כלפי הרעיון הלאומי והציוני ראו:

ד"ר יורם חזוני, עוז לפורענות בטרם תמורה (מאמר- החל מחלק ב')

ד"ר זאב מגן, דמיין (מאמר)

שלום חנוך, אל תקרא לי עם (שיר)

מתי ואיך הומצא העם היהודי (ספר- ויקיפדיה)

מהלך הפרק:

הפרק פותח בנושא : הרעיון הלאומי – אבן יסוד באמונה היהודית. המקורות בחלק זה מצביעים על כך שהשייכות אל העם, איננה חיקוי של התנועה הלאומית המודרנית אלא רעיון יהודי מרכזי, ועתיק יומין. התורה וספרי הנביאים מתארים את קורות העם, מאז ראשית הופעתה של היהדות, בהתגלות ה' לאברהם אבינו ועד לנבואות אחרית הימים אשר חזו את התחיה הלאומית בעת הגאולה. כך גם במדרש הקדום פרקי דרבי אליעזר ובמהר"ל שחי בימי הביניים, כבר ניצב מושג ה'עם' כמושג מרכזי באמונת ישראל. למעשה, אי אפשר לממש כיחידים את הייעוד שהתורה מציבה לנו. התורה מיועדת לעם ויכולה להתקיים בשלמות רק על ידו. מקורות אלו, מתמודדים גם עם תפיסה אמונית, בדרך כלל חרדית, המעמידה את היהדות על ערך התורה בלבד.

חלק ב', מבאר את מושגי היסוד: כלל ישראל וכנסת ישראל. בימינו, הכלל נתפס כצירוף הכולל של הפרטים הנמצאים בו. לכן לא ידברו על תכונות של 'עם' או ייעוד של 'עם' אלא רק על האנשים היחידים. בתפיסה הציונית

והיהודית הדבר איננו כך. נאומו של נשיא המדינה לשעבר, עזר וייצמן, הוא דוגמא לכך שהפרט מזהה את חייו כחלק מההקשר הרחב של חיי האומה. הזיקה היא כל כך עמוקה עד שהוא יכול לדבר על קורות חייו של העם כאילו הוא מדבר על עצמו. כך, במדרשים ובכתבי ההוגים, כנסת ישראל היא יישות בעלת תכונות אופיי ויעוד. היחס בינה לבין היהודים שבכל דור ודור הוא כיחס האם אל הבנים. המשמעות היא שכל היהודים החיים בכל דור הם כאיברים בגוף האחד של כנסת ישראל, חיהם קשורים בחייה ותכונותיהם משופעות מתכונותיה.

לאחר שהבנו, כי 'עם ישראל' איננו רק קבוצת אנשים, אלא כלל הקודם ליחידים המרכיבים אותו, אנו ניגשים להבין מהם תכונותיו של כלל זה, בחלק ג': רעיון הבחירה והסגולה.

חלק זה מביא שתי גישות ביחס לרעיון בחירת ישראל וסגולת ישראל. הגישה הראשונה המיוצגת בעמדתו של רבי יוסף אלבו, שמה את הדגש על אהבת ה' לישראל ללא תנאי. אין היא מייחסת מעלה מולדת לישראל מעצם טבעם. מעלה אשר נרכשת על ידי קיום התורה ומצוותיה. לעומתה, מובאת גישתו של ריה"ל בספר הכוזרי המייחס לעם ישראל בכללותו מעלה טבעית, מולדת, והיא הדבקות בעניין האלוהי. הרב עוזי קלכהיים, מסביר את התכונה הזו של "הדבקות בעניין האלוהי", ככישרון רוחני להשיג דבקות בקב"ה. פרופ' שלום רוזנברג מסכם את שתי הגישות, ומבאר כיצד כל אחת מהן מתמודדת עם הטענה כביכול רעיון 'סגולת ישראל' הוא חלילה רעיון גזעני.

לאור ההבנה כי רעיון הבחירה מטיל עלינו תפקיד ומשימה כבדת משקל ולא מעניק לנו זכויות יתר, נשאלת השאלה מהו תפקיד זה? על שאלה זו עונים המקורות שבחלק ד': תפקידו של עם ישראל. בחלק זה מבואר תפקידו של עם ישראל כתפקיד ללמד לעמים את דבר ה' ורצונו, להוות מודל לתרבות

אנושית של חיים מתוקנים ובכך להביא לתיקון העולם והחברה. זוהי משימה כבדת משקל, שעלולה לעורר ספק האם עם ישראל מבטא אותה במציאות? באופן טבעי, אנחנו מכירים את עצמנו מצד היום יום, על כל החסרונות והפגמים שרואים מקרוב, אך במבט-על וממידת הרוחק בולטת הייחודיות של עם ישראל בהיסטוריה האנושית בשלשה מובנים: השרידות הפלאית שלו חרף הרדיפות, תרומתו לפיתוח התרבותי של האנושות ודבקתו באלוהים. כדי לחוות את מבט העל הזה, הרחקנו את עדותנו להתבוננות בדבריהם של הוגים בני עמים שונים, על עם ישראל.

אחרי הליבון של ערך הכלל, מעלת ישראל ותפקידם בעולם, אנו מתבוננים בהשלכות מעשיות מרכזיות של מושג הכלל.

האחת – חלק ה': אהבת ישראל ואחדות ישראל – השייכות העמוקה של כל היחידים לכלל משליכה על השייכות שלהם זה לזה, גם אם מעולם לא נפגשו, ומולידה ביניהם אחווה עמוקה.

חלק ו': בין ישראל לעמים, מדייק כי האהבה העזה שלנו לעם ישראל בכללו ולכל יהודי בפרט, אסור שתוליד שנאה וריחוק כלפי בני עמים אחרים. להפך, הדאגה לכלל האנושות היא המטרה, ואילו השייכות והאהבה לעם ישראל הם רק אמצעי למימוש מטרה נשגבה זו, של דאגה לכל נברא.

פרק 3:

מדריך למורה

בין אדם לא'לוקיו

חינוך לאמונה בקב"ה, לאהבת ה',

ליראת שמים ולחיי תורה ומצוות

(מתוך חזון החמ"ד)

המלצה לפתיחה:

ע"י תמונות מפוזרות, יצירה בפלסטלינה, קטע כתיבה כל תלמיד יצור משהו שמביע את הקשר שלו עם אלוקים. בכיתה המורה יערוך סבב שיתוף, חשוב לא להביע ביקורת בכלל ולתת לכל תלמיד לבטא בכנות את המקום הפנימי שלו.

נקודות לדיון:

- באיזה גיל הרגשת לראשונה את היחד לרבש"ע?
- האם הקשר שלך עם האלוקים קבוע או משתנה?
- מה מחזק את הקשר הזה ומה פוגע בו?
- כמה חשוב לך הקשר הזה?
- באילו רגעים בחיים אתה מרגיש את הקשר הזה ביותר?
אפשר לפתוח גם בקטע של אסתר קל:

הא'לוקים - אסתר קל

אני מנסה להיזכר מתי איבדתי לראשונה את א'לוקי, ואינני יכולה לזכור.

אולי אז, ילדה קטנה בבגד של לילה, בעיניים עצומות וקילוחים חמים על הלחיים, ברגליים יחפות על המיטה וידיים לוחצות על לב: על מחברת שאבדה, על הכלב שאבא - אמא לא ימסרו למושבה, על חברה שהלכה עם אחרת; יחידה בתוך עולם רחב של חושך, בתפילה על שפתיים שותקות?

ואולי בהרים, אותו חורף, כאשר הלך האהוב למלחמה ולא שב?
ואולי כאשר ביקשנו למצוא אותו בבית הכנסת ולא מצאנוהו שם?
- היום שוב אינני זוכרת מתי לראשונה איבדתי את א'לוקי.

אם כך ואם כך מאז היו הרבה ימים, ארוכים ודומים, ועם הזמן היה
המכאוב לצלקת ורק טעם של בכי רחוק עמד, ולפעמים אפילו לא
יכולנו להיזכר בשל מה היה ולא נותר דבר זולת דפדוף הימים
העוברים.

תחילה ידעתי שאלוהים הוא סב זקן היושב במרומים ועונה לכל
הבקשות בתנאי שהן בתפילה עצומה ובכל הכוונות, אחר כך הבנו
שהוא חבר, ונסינו פשוט לפנות, לספר בעיות, להתקשר, רק שייתן
אות, שיגיד מה צריך לעשות, באיזה מן הסיבובים שבדרך צריך
לפנות.

אחר כך הלכנו לחפש אותו בכל קרנות הרחובות.
ובין העננות, ובדפי הספרים, ובכל החנויות, ובאהבות, ובספסלים
של הגינות הציבוריות,

- וכבר ירד הערב, וכלו הכוחות, והיה קר, וצריך היה לחזור הביתה,
וחיפשנו בכל הפינות, והיינו מפוחדים מאד וצעקנו לאלוהים:

”תן אות! . . . כאשר מבקשים כל כך, צריך לענות . . .”

אבל התכלת למעלה הייתה תמיד תכלת, לפעמים עם עננות,
לפעמים עם שמשות, ולפעמים עם חשכות, ולא עוד. אחר כך

שאלנו אנשים בדרך, אולי הם יודעים, או ראו, והיו שהיו נבוכים, והיו שצחקו, והיו שעברו ולא ענו והשאיירו אותנו שואלים.

אחר כך אבדו החגים.

אחר כך אבדו שמות של דברים.

אחר כך אבדו ידידים.

אחר כך אבדו המורים.

אחר כך אבדו כל הרצונות הטובים.

אחר כך איבדנו את עצמנו: מדעת, ושלא מדעת, ולדעת. . .

אחר כך נתערבל הטוב ברע, היום בלילה, הלבן בשחור עד שהיה אפור אחד ארוך, מתמשך, עם יקיצות בהולות של בוקר.

אחר כך עשינו הכל להיפך ודווקא ולהכעיס. ובלבד שיצא ויאמר שלא נכון, שיסביר, שיגיד, שיענה כיצד הוא מרשה, ואיך זה יכול להיות?

ועברו שעות, יובלות, ימים. ולא היה אות.

אז יצאנו לחנויות וקנינו מלוא הארון שמלות וכובעים ונעלים, ויצאנו לחופשות: להרים, או לאורך החופים, והשתזפנו בשמש, בעיניים עצומות, וצפנו על גלגלים גדולים במים עמוקים, ועישנו סיגריות וסיפרנו בדיחות, וצחקנו בכל הקולות, ולא האמנו בשום דבר עוד, גם לא בעצמנו, ולא ידענו עוד לבכות.

* * *

מתי שבתתי ומצאתי שוב את א'לוקי על מנת שלא אאבדנו עוד?

אינני זוכרת עוד.

אולי במקום שם נגמרים הסופים ומתחילות ההתחלות מחדש? אולי במקום שנגמרים היאושים ומתחילות התקוות, וכבר למדתי שאין הדברים עשויים קצוות, שאין הם עשויים ניגודים, שהכל עשוי בעצם עיגולים - עיגולים, סופו של דבר תחילתו של השני.

ואולי ביום שבו חזרנו ושבנו אל ההורים?

ואולי ביום כאשר חדלנו מהצחוקים?

ואולי כאשר הקיצונו ומצאנו עצמנו חדשים, בלי ידידים, ואז לא נותר לנו אלא לשוב ולחזור אל עצמנו, עד הסוף ועד כאב, לתמיד, ויהיה מה שיהיה! ואז, כששבנו אל עצמנו מדעת, פסקנו לעולם לחפש אותו במקומות הבלתי נכונים. ואז הבנתי כי זה לא הוא שהולך או בא, זה אנחנו שמשגיחים או שאיננו משגיחים, זה אנחנו שזונחים או שאיננו זונחים.

והחלו לשוב האבידות:

חזרנו להאזין, ונזכרנו בכל השמות, וידענו שוב לבכות. ולפתע ראינו כי אנו עצמנו הפכנו להיות מורים, לא משום שאנחנו מוסמכים, ולא משום שאנו באמת יודעים, אלא משום שבינתיים נולדו הרבה קטנים חדשים וראינו כי יש ואחרים נבוכים יותר מאתנו.

ואז ידעתי כי איש בדרך לא אוכל לשאול אם שמע או ראה ואם נכון. ואז ידעתי כי אני יודעת.

ואז ידעתי כי הא'לוקים הוא: להתפעם מחדש, ולשיר בצלילים נכונים, ולהאזין, כי הוא ה"לאט" וה"כל יום מחדש" ו"להיות אתה עצמך", ולאכול בסכין ובמזלג גם כשאין איש יושב ממול.

* * *

והיום כאשר הקיצותי, ובחוץ היה כמו כל יום מחדש האור והבוקר, והילדים של אתמול,

רציתי לומר: תודה אלוהים שאתה קיים. שאתה קיים בכל הצורות: שאתה קיים מפני, ובגלל, או דווקא ואפילו למרות!

* * *

כשמדברים על הקשר בין אדם לה' מדברים בעצם על גרעין הזהות הכי עמוק שבאדם. זה "בית אמי וחדר הורתי"- הקשר שלנו עם המקור שלנו, של נשמתנו, הוא הקשר המאיר את כל החיים באור אחר, הנותן משמעות לכל הקיום של האדם ולכל חוויית החיים שלו.

הקשר של אדם עם אלוקים נבנה בכל שנות חייו, יודע עליות ומורדות ובעיקר שינויים: הוא הולך ומעמיק ומשתנה, והאדם לומד לעצב אותו בדרך שלו. כשאנו מדברים עם בני נוער על הקשר שלהם עם אלוקים אנו צריכים לדעת שהם נמצאים בתחילתו של השינוי, והם מתחילים למעשה לבנות את הקשר הזה, כמו את שאר הזהויות שלהם, באופן הרבה יותר מודע ולכן הלימוד שלנו

על הקשר עם האלוקים יכול לסייע להם לשפר את המודעות שלהם ולברר לעצמם דברים שלא היו בהירים להם לפני הלימוד, לכן הערך של הלימוד הזה הינו קריטי.

בפרק שלפנינו ביררנו את הקשר של אדם מאלוקיו מהרובד הערכי שלו ועד לצדדים המעשיים, שעונים לא רק לשאלת הלמה אלא גם לשאלת האיק.

בחלק הראשון ביררנו את הערך של הקשר עם האלוקים- מדוע קשר זה כל כך חשוב לאדם? מדוע הקשר הזה הכרחי בחייו של כל אדם בייחוד בחיי ישראל. בחלק זה התייחסנו לארבעה היבטים מהותיים בקשר בין האדם לאלוקים:

1. הקשר בין אדם לה' הוא צורך טבעי באדם.

מטבעו האדם משתוקק לקשר עם ה'.

כדי להסביר זאת הבאנו שני מקורות: פירוש המלבי"ם על ספר תהילים בו הוא מסביר שכשם שהאיל צמא למים כך האדם צמא לקשר עם ה' כי קשר זה הוא מקור החיות של האדם ואת הפיוט "צמאה נפשי לאל חי" של האב"ע המביע את הצימאון וההשתוקקות לה'.

כדאי להדגים או להסביר את הביטוי "צימאון" בהקשר שהתלמידים מבינים- דימוי למדבר, אדם הולך הרבה, מתאמץ, מחפש מים וכדומה... ואפשר גם להמשיל את העניין לקשר עם אנשים- אדם לא רוצה לחיות בדד וצמא לקשר ולחברת אנשים.

הרב חיים דוד הלוי מוסיף שלמרות שלאדם יש אמונה בסיסית טבעית ופשוטה גם אותה אפשר וצריך לשכלל עד ידיעת ה' באופן שיהיה מיושב על לבו של האדם.

נקודה זו חשובה במיוחד בלימוד בכיתה מכיוון שלפעמים תלמידים מרגישים שאם אמונה היא דבר טבעי אין צורך ללמוד עליה וזה אפילו עלול לפגוע ב"אמונה התמימה" ולכן חשוב לדון בהקשר זה בפסקה מדבריו של הרב חיים דוד הלוי בהרחבה בכיתה.

גם כאן כדאי להמשיל לקשר עם בני אדם, גם כאשר קיים קשר אנחנו תמיד מנסים לשכלל אותו, ליצור עוד חוויות משותפות ולהעמיק אותו. בהקשר לאמונה טבעית אצל ילדים אפשר להראות בכיתה את הסרטון "ילדים מדברים על אלוקים"

ולדון בו. <https://www.youtube.com/watch?v=wiY2gmYAses>

2. ה' אוהב אותנו

הקשר עם ה' הוא הדדי, לא רק אנו קשורים לה' אלא גם הוא קשור אלינו- לכל הבריאה, ובאופן מיוחד לכל האנושות ובאופן עוד יותר מיוחד- אלינו, לעם ישראל.

כדי להסביר נקודה זו הבאנו את המשנה במסכת אבות מדברי ר' עקיבא: חביב אדם וכו' על פי המשנה הקב"ה אוהב את כל האנושות ואת עם ישראל במיוחד, הבריאה בצלם אלוקים מבטאת את חביבותם של בני האדם על ה', החיבה המיוחדת לעם ישראל מתבטאת בנתינת התורה ובבחירת עם ישראל כבנים לה' ועם סגולה.

בנוסף הבאנו קטע מתוך מאמר של הרב יהושע שפירא ובו הוא מסביר שהקשר בינינו לבין ה' הוא הדדי וה' רק רוצה שנרצה קשר זה.

ניתן להשתמש בשיר "בן אהוב" של אודי דוידי המבטא את הרעיון הזה. אפשר לדבר על קטעים מן התפילה העוסקים בקשר ההדדי ובאהבת ה' לעמו. כגון: אהבת עולם אהבתנו, אהבת עולם תשים להם וכו'

3. הקשר בין האדם לה' - מצווה על האדם.

יש מספר מצוות המגדירות לאדם את הקשר שלו עם ה' ומקיפות למעשה תחומים רחבים מאוד בחייו של האדם. מהעובדה שה' מצווה עלינו להיות קשורים אליו אנו יכולים ללמוד שהקשר הזה הוא רצון ה'. זה מה שה' רוצה מאיתנו שנהיה קשורים אליו.

המקור אותו הבאנו הוא מתוך ספר המצוות לרמב"ם. הרמב"ם מפרט את המצוות המוטלות על האדם הקשורות לקשר שלו עם ה'.

נקודות לדיון בכיתה: מדוע יש ציווי ומצוות על הקשר עם ה' לאחר שאמרנו שקשר זה הוא דבר טבעי? כדי להסביר שלמרות שהקשר והצמאון לה' הם טבעי יש לאדם צורך בהכוונה כיצד לממש את הרצון הזה. בסעיף 4 בעמוד 95 מאמרו של הרב זלמן מלמד מתייחס גם לנקודה זו. בדומה לכך, בתחומים רבים

בחיו של האדם למרות שיש לו צורך טבעי הוא צריך הכוונה כיצד לממש זאת בצורה הנכונה. למשל: אכילה נכונה, בריאות וכו'.

4. מהות האדם היא הקשר עם אלוקים

הקשר בין האדם לאלוקים הוא לזו חיו של האדם. ללא הקשר הזה האדם כאילו חי ועובד ואף יכול להצליח אולם בפנימיותו הכל ריק והוא שרוי בצער. ניתן להמשיך זאת למוצר חשמלי שכאשר מנתקים אותו ממקור החשמל שלו ימשיך זמן מה לפעול מכוח האנרציה, אולם ברור שמהות פעולתו היא להיות מחובר למקור החשמל שלו. (הרב פילבר)

המקור המבהיר נקודה זו הוא מתוך אורות של הרב קוק. על פי הרב קוק, הדרך היחידה בה יכול האדם לבטא את נשמתו היא בקשר שלו עם ה'. הרב קוק מדמה את החיים ללא קשר זה לספינה טרופה בים חיים חסרי שקט ושלווה לעומת חיו של האדם המאמין שהקשר שלו עם ה' הוא מקור לשלווה, נחת ומימוש הפוטנציאל שלו כאדם.

כשאדם מצליח להתקדם בחיו מבחינה רוחנית, וחש סיפוק על התקדמות זו הוא למעשה הביא לידי ביטוי חלק גדול יותר מהאלוקיות שבנו. כדאי לשאול בכיתה:

האם ומתי חשתם סיפוק מבחינה רוחנית?

דברי הרב ד"ר יעקב אביגדור מדגישים את הפלא בכך שאדם מצליח להתגבר ולהתעלות ולהגיע למקומות מוסריים ועמוקים יותר. זהו ביטוי נוסף לצימאון שמתאר הרב קוק.

לסיכום חלק זה: הקשר בין ה' לאדם הוא הדבר המהותי ביותר בחיינו. הוא מטרת העל של החיים, הוא חלק מאיתנו הוא הנשימה אותה אנחנו נושמים והוא הדדי בינינו לבין ריבוננו של עולם.

ב. איך נגיע לקשר עם ה'?

בחלק השני ביררנו איך אדם יכול להגיע לקשר עם ה'. הרי ה' כל כך רחוק מאיתנו וכל כך אינסופי ואנחנו כל כך מוגבלים אז איך בכלל נוכל לממש קשר כזה? איך יוכל הדבר לקרות? חילקנו את התשובה שלנו לשני חלקים: העמדה הנפשית ממנה צריכים לגשת לקשר עם ה' ושאלת התכל'ס- איך באמת נממש את הקשר הזה באופן מעשי.

ב.1. נקודת המוצא ליצירת קשר עם ה'

1. ההבנה שקשר עם ה' לא יושג דרך השכל בגלל מוגבלות השכל האנושי נקודה זו מובאת בדבריו של הרב ישראל הס על מנת להמחיש את מיגבלות השכל האנושי ניתן להביא לכיתה: תעתועי ראייה, תופעות טבע שהאדם עוד לא למד להתמודד איתן. בנוסף, הרב ד"ר ישעיהו אביעד מוסיף כי האמונה אינה נובעת מהשכל והיא עונה על שאלות שהמדע והשכל לא יכולים לענות עליהן.

2. ההבנה כי קשר עם ה' יושג רק מתוך ענווה והתבטלות כלפי הקב"ה נקודה זו מובאת בדברי הרב חנוך פורת. נקודת המוצא של אדם היא עמידה בענווה והתבטלות מול רבש"ע וההבנה כי לא יוכל להבין הכול...

3. ההבנה שקשר עם ה' יושג מתוך חיפוש מתמיד אחר הקב"ה. כדאי לפתוח בשאלה: איך תגיעו לקשר עם ה', איך תכירו את הפנימיות שלכם? את הנשמה?

אפשר לעשות סקר רחוב קצר או סקר בצוות ביה"ס או סקר משפחתי על איך אנשים הגיעו לאמונה שלהם בה', המסקנה תהיה שאנשים מחפשים, בודקים ומתאמצים.

נקודה זו באה לידי ביטוי בשני מקורות:

- השיר מחבואים של דן פגיס בו הוא מתאר את החיפוש שלו אחרי אלוקים. (עמוד 86)

- קטע מהספר של הרב חיים סבתו בשפירר חביון בו הוא מדבר על כך שהאל מסתתר והאדם מחפש אותו. (עמוד 87-88)
נקודות לדיון בכיתה:
 - למה אמונה נרכשת דווקא על ידי מאמץ?
 - מה מרויח אדם מחיפוש אחר אמונתו?קשר עם ה' דורש מהאדם מאמץ שהוא מאמץ משמח וממלא בטוב.
כדי להבין נקודה זו הבאנו שלושה מקורות:
 - משורשי מצוות אהבת ה' מתוך ספר החינוך בו הוא מדבר על כך שעל האדם לעשות מאמץ גדול ויומיומי בכדי להגיע לאהבת ה'. הוא ממשיל זאת לאדם שמשתוקק מאוד להשיג משהו ולא נח עד שמגיע למטרתו.
 - רעיון זה מובע גם בשיר של ר' יהודה הלוי כאשר האדם דורש את ה' בכל לבו הוא מוצא שגם ה' מתקרב אליו.
 - קטע מתוך הספר הגיוני עוזיאל בו מדבר הרב עוזיאל על המאמץ שעושה אדם בכדי להידבק בה' ומסביר כי זה לא מאמץ שהוא עול אלא מאמץ מלא שמחה וככל שהאדם מתאמץ יותר הוא מרגיש את השמחה שיש בקרבת אלוקים.
 - קטע מתוך ספרו של האדמו"ר מפיאסצנה בו הוא מסביר את ההבדל בין עבד העובד למען המלך לבין בן המלך הקרוב אליו. אנחנו רוצים בקיום המצוות שלנו לחוש כבנים. זה מאמץ משמח להתקרב לה' ולחוש את היותנו בני ה'.
- לפי ספר החינוך, האדם צריך להתאמץ ולרצות מאוד להגיע לאהבת ה': להתאמץ הלימוד ובמחשבה. ההגעה והקירבה אל הקב"ה ייעשו מתוך מאמץ,

ומתוך רצון פנימי. והדבקות בה' גם היא תהיה פנימית. לפי האדמו"ר מפיאסצנה, בניגוד לעבודה קשה שכפויה על האדם כמועבד העובד את מלכו הרי מכיוון שכאן אנו רוצים בזה ומשתוקקים לקשר עם ה' ורוצים להפוך לבניו ולהרגיש שאנחנו בניו של ה' הרי העבודה והמאמץ רצויים לנו ונעימים עבורנו. עד כאן ראינו שבשביל להתחיל להאמין אנו צריכים להיות בעלי ענווה וצניעות להבין שלעולם לא נבין את האלוקות עד תום ויחד עם זה להשתוקק ולרצות. ראינו גם שאנחנו חייבים להתאמץ ולהשתדל על מנת להגיע לקשר עם ה'.

ב.2. שאלת התכל'ס: איך עושים את זה? אחרי שהשתדלתי ורציתי והבנתי שעלי להתאמץ ולרצות- איך אעשה את זה, מה יעזור לי להתקרב לה'?
לפני לימוד המקורות בפרק הזה כדאי לחפש את התשובות אצל התלמידים. מה יעזור להם להתקרב לה' ולמצוא אותו? כדאי לאסוף את הרעיונות שהתלמידים מעלים למסמך משותף וליצור ממנו מזכרת, ספרון, מחזיק מפתחות וכו'

1. ההתבוננות בבריאה. שלושה מקורות על הנושא:

הרמב"ם — לפי הרמב"ם התבוננות בטבע היא הדרך לאהבת ויראת ה'.
הרב שלמה וולבה שמדבר על הצורך בהתבוננות בבריאה בכדי להגיע לאמונה בה'.

שיר של לוי בן אמיתי.

כדאי לבקש מהתלמידים לשתף בדוגמאות משיעור ביולוגיה או מדעים לנקודות שהעלו בהן את תחושת גדלות ה', אפשר וכדאי להראות סרטון טבע מתאים.

ניתן להשתמש גם בסרטון שהוציאה אוניברסיטת בר אילן בעקבות ספרו של פרופ' נתן אביעזר "בראשית ברא" זה סרטון אנימציה העוסק במתח שבין דת למדע.

2. הקשבה פנימית

את שירו של לוי בן אמיתי כדאי לקשר גם לסעיף הזה, העוסק בהגעה לאמונה מתוך הקשבה פנימית.

כדאי לעשות אתנחתא מלימוד המקורות, להשמיע בכיתה מוזיקה שקטה או לצאת למקום שקט ולתת לכל תלמיד זמן להתבודדות, אפשר להסביר שחסידיים עוסקים בהתבודדות כאקט יומיומי כדי להגיע לרשב"ע. יש לכוון את התלמידים מה לעשות בזמן הזה, למלא דף מסע אל עצמי, מחשבות, לכתוב מכתב לה', לצייר וכדומה.

מקור מספר מלכים העוסק בהתגלות ה' לאליהו הנביא לאחר מעמד הר הכרמל והייאוש של אליהו מהעם שלא חוזר בתשובה וממשיך לעבוד עבודה זרה למרות המעמד המרומם. ה' מתגלה אליו דווקא בקול דממה דקה ולא באש, רוח ורעש כדי ללמדו שלא צריך דווקא רושם עז כדי להשפיע ולחנך את העם ולהגיע לאמונה בה'. (אפשר להשתמש בשיר של אהוד בנאי- קול דממה דקה ולדון ברעיון שהשיר מביע בדומה לסיפור אליהו)

קטע מהאדמו"ר מפיאסצנה בו הוא מדריך את האדם איך להגיע להקשבה פנימית ולחוש קשור לה'. כדאי להזכיר לתלמידים שהאדמו"ר מפיאסצנה חי ואף נרצח בשואה, במחנה טרווניקי, ודווקא אז עסק בחיפוש פנימי וקרבת אלוקים.

3. התפילה - באמצעות התפילה אדם יכול להתקרב ולהגיע אל הקב"ה.

המקורות:

ספר החינוך משורשי מצוות תפילה- התפילה מקבעת באדם את הקשר לה' ואת האמונה בו ובשליטה שלו בכל.

הרב יצחק ניסים, יין הטוב- על מצוות תפילה- הרב מסביר שכשאדם מהתפלל ומבין שה' נמצא מולו זה מלווה אותו גם החיי המעשה ובכל חייו הוא חי כמי שנמצא מול ה'.

4. קיום תורה ומצוות - הרב זלמן מלמד מסביר את משל התרופות של המובא בספר הכוזרי ולפיו על מנת שאדם יגיע לה' הוא חייב הדרכה נכונה איך לעשות זאת בצורה הנכונה ביותר בדומה לרוקח הנותן את מינון התרופה המדויק לאדם החולה מולו. הרב זלמן מלמד מדגיש כי תורה ומצוות זו הדרך היחידה לעבודת ה' שתוביל את האדם לקרבת אלוקים ועשיית טוב.

5. החיים עצמם - כאשר אדם חי במלוא מובן המילה: שמח, מתקדם, בוחר לחיות ולהיות מלא בחיים מתוך זה הקשר שלו עם ה' הולך ומעמיק ומתחזק. ובאותה מידה: ככל שאדם קשור יותר לה' עוצמת החיים שלו הולכת וגדלה. מקורות אלה סוגרים מעגל עם ההתחלה- החיים הם לב העניין: אנחנו רוצים שאדם יהיה מלא חיים, שיחיה במלוא מובן המילה ואנו יודעים שיש פה באמת מעגל- כמה שאני יותר חי אני יותר קשור לה' וכמה שאני יותר קשור לה' אני יותר חי.

”צמאה נפשי לאלוקים לאל חי”

כאן הבאנו ארבעה מקורות:

האדמו"ר החמישי — מדבר על כך שהבחירה ברוחניות היא בחירה יומיומית ותמידית של האדם והיא הבחירה בחיים. האדמו"ר מסביר שכאשר האדם בוחר להעדיף את החומריות הרי הוא בוחר במשהו מוגבל וסופי וזה דומה לבחירה במוות ולעומת זאת כאשר הוא בוחר בחיים רוחניים כך הוא מתחבר לחיים נצחיים שאינם נגמרים לעולם. הוא אומר עוד כי בכל אדם קיימים מימד חומרי המתכלה ומימד רוחני שאינו מתכלה. הדוגמא הטובה ביותר לכך היא במעשים שונים שאנחנו עושים: אכילה שהיא דבר מתכלה לעומת סיוע לזולת שהדיו נשארים נצחיים.

התכלת מרדכי — מדבר על כך שהאדם צריך לרצות בחיים ולחיות חיים של בחירה ותכלית. הוא מסביר כי "חיים למען אכילה ואכילה למען חיים" זהו מעגל אינסופי שאינו יכול לקדם את האדם ולהיחשב לחיים של ממש.

הסבא מסלבודקה — מדבר על כך שחיים רוחניים הם מלאי שמחה ואדם רוחני הוא אדם חי ושמח. הוא מסביר כי אין כלל סתירה בין אמונה ויראה לבין חיים מלאי שמחה. כדי להמחיש את דבריו הוא מביא את מצוות מעשר שני, הנאכלת בירושלים, ונאמר עליה כי מטרתה: "למען תלמד ליראה את ה'". ודווקא בסופה כתוב שהאדם מקיים אותה באכילת דברים טעימים ביחד עם בני משפחתו בשמחה רבה. ובנוסף כתוב כי בירושלים אין להצטער וכי העיר צריכה להיות מלאה שמחה.

מכאן לומד הסבא מסלבודקה שיראת שמים אמיתית יכולה להגיע רק מתוך עונג ושמחה וזו המשמעות של הבחירה בחיים על פי התורה.

הרב חיים דוד הלוי - מדבר על כך שאדם צריך לחיות את אמונתו בה' בכל דבר שהוא עושה ודווקא בתוך הנאותיו ושמחותיו לעבוד את ה'. עבודת ה' דרך מצוות ואיסורים היא קלה ופשוטה יותר לעומת עבודת ה' בעונג, רחבות, שינה, טיול וכדומה. עבודת ה' מסוג זה תובעת מהאדם מאמץ להיות אמיתי עם עצמו, ולהגיע לקשר עם ה' מתוך מכלול החיים שלו.

פרק 4:

מדריך למורה

בין אדם לארצו ולמדינתו

חינוך לאהבת הארץ, להכרה בערכה הרוחני,

הלאומי וההיסטורי של מדינת ישראל,

לאחריות לעתיד המדינה

ולנכונות לפעול למענה

(מתוך חזון החמ"ד)

להתפלל ביניהם	דע לך
ובשמחה לעבוד	שכל רועה ורועה
את השם	יש לו ניגון מיוחד
ומשירת העשבים	משלו
מתמלא הלב	דע לך
ומשתוקק	שכל עשב ועשב
	יש לו שירה מיוחדת
וכשהלב	משלו
מן השירה מתמלא	ומשירת העשבים
ומשתוקק	נעשה ניגון
אל ארץ ישראל	של רועה
אור גדול	
אזי נמשך והולך	כמה יפה
מקדושתה של הארץ	כמה יפה ונאה
עליו	כשזומעים השירה
ומשירת העשבים	שלהם
נעשה ניגון	טוב מאוד
של הלב	

[שירת העשבים, מילים: נעמי שמר.

על פי ר' נחמן מברסלב]

פרק 4 – דגם ראשוני

בין אדם לארצו ולמדינתו

פרק זה מתייחס להיבטים משמעותיים בניתוח היחס בין אדם לארצו ומולדתו. עם סיום הלימוד, כולל אפשרות של לימוד פרקים נבחרים בלבד מכל הפרקים, התלמיד אמור להבין את מעמדה ומעלתה של ארץ ישראל בהגות היהודית ולאור זה להבין את געגועי היהודים לאורך הדורות לשוב למולדתם.

בד בבד התלמיד יהיה מודע להשקפות השונות בעניין הלגיטימציה של הציונות לפעול למען העליה לארץ ישראל, ובמקביל לויכוח שהתעורר לאחר הקמת מדינת ישראל בין ההשקפות השונות: חסידות סאטמר, השקפה חרדית, ציונות דתית ועוד. להלן נפרט התייחסות לפרקים ולמקורות השונים בפרק הזה.

מבוא

כפתיחה לשיעור הראשון מומלץ לחבר את ארץ ישראל ללבבות התלמידים באמצעי הפעלה כגון: שירים על ארץ ישראל, דיון (דיבייט) בין השקפות שונות על חשיבות העלייה לארץ ישראל מול שיקולים כלכליים ומשפחתיים להישאר בחוץ לארץ, או הרצאה ייחודית בנושא המדובר. מומלץ שתוכן ההרצאה ידגיש את המוטיבציה והאידיאליסטיות של אנשים שוויתרו על הכל כדי לעלות לארץ.

עמ' 103 – המורה ידגיש בהקשר לפרשת "לך לך" את חשיבות ההליכה וההתקדמות בחיים בכלל. לא לעמוד במקום אלא לשאוף להתקדמות מתמדת כפי שאפשר לראות במעשיו ונסיונותיו של

אברהם שנצמא במהלך מתמיד של עליה במעשי החסד, במסירות נפש ובחיזוק הרצון.

בעניינה של ארץ ישראל יש להדגיש את הקשר הרוחני המיוחד בין העם לארץ (הרב קוק) ומעמדה של ארץ ישראל כבסיס לקיום המצוות. המורה ימחיש בעזרת דוגמאות, מתחומים נוספים, כיצד ניתן להבין כי חשיבות ארץ ישראל איננה רק במישור הפיזי-מדיני.

עמ' 104-106 – ניתן לפתוח בשאלה כיצד ניתן להבין את געגועי היהודים לארץ ישראל במשך אלפי שנים למרות ניתוקם מהארץ. לכאורה, היו אמורים לשכוח את הארץ, ואולי לא לשאוף לעלות אליה על רקע השתלבות בקרב הגויים מחד גיסא, או צרות רבות מאידך גיסא (כמובן הצרות יכולות להוות גורם מדרבן לעליה לארץ או גורם מעכבר).

בספר ויקרא – מומלץ להביא את דברי הרמב"ן בעניין "ושממו עליה אויביכם" – בשורה טובה לישראל כי הגויים לא יצליחו להפריח את שממות הארץ.

בספר דברים – מומלץ לנתח ולהדגים מהי משמעות החיים בארץ נוכריה (כולל תקופת השואה) בהקשר לפסוק: "והיו חייך תלואים לך מנגד".

בספר תהילים – מומלץ להציג אגר בפני התלמידים איך מייצרים זיקה לארץ ישראל וגעגועים כשנמצאים בחוץ לארץ (כגון: מנהל בית ספר שרוצה לחנך לעליה לארץ ישראל וגעגועים אליה).

מהר"ל – הדגשה כי הגלות איננה מקומו הטבעי של עם ישראל ולכן לא יוכל להחזיק שם מעמד וסופו לשוב למקומו הטבעי בארץ ישראל.

הראי"ה קוק – להסביר מדוע "האדם התלוש" זה מצב רוחני ופיזי כל כך קשה.

פרק 5:

מדריך למורה בין אדם לזולתו

חינוך להכרת מעלת האדם,

הנברא בעלם אלוקים,

ולדבקות בכלל הגדול של

"ואהבת לרעך כמוך"

ובמעוות הנובעות ממנו

(מתוך חזון החמ"ד)

מבנה כללי של הפרק:

בפרק יש ארבעה חלקים הבנויים על פי הגדרת הנושא בחזון החמ"ד:
בין אדם לזולתו – חינוך להכרת מעלת האדם, הנברא בצלם אלוקים,
ולדבקות בכלל הגדול של "ואהבת לרעך כמוך", ובמצוות הנובעות
ממנו"

חלק א' - עוסק בהכרת מעלת האדם, במשמעות המושג "צלם
אלוקים", בהשלכות האוניברסליות הנובעות ממנו, וביחס שבין מעגלי
האהבה השונים.

חלק ב' – עוסק בכלל הגדול של "ואהבת לרעך כמוך", במשמעויות
הרוחניות של פסוק זה, בניתוח מרכיביו השונים – (אהבה, רעך, כמוך)
ובדמותו של ר' עקיבא שהגדירו ככלל גדול.

חלק ג' – עוסק ב"מצוות הנובעות ממנו", תוך עיון במקורות
הלכתיים שמפרטים את החובה ההלכתית של "ואהבת לרעך כמוך",
ועיסוק פרשני בעצם היכולת לצוות על הרגש.

חלק ד' – הינו תוספת על הנושא, והינו בירור מערכת היחסים שבין
האדם לחברה, בעקבות כל הנלמד על חובת ואהבת לרעך כמוך ואהבת
הזולת. יש בו בירור של המורכבות בצורך של האדם לשמור על
ייחודיותו ועצמיותו מחד, והחשיבות בחברתיות ובשותפות בקהילה,
מאידך

חלק א' – חביב אדם שנברא בצלם

חלק זה של הפרק עוסק בביטוי "צלם אלוקים" המיוחס לאדם בפרשת בראשית ובמשנה במסכת אבות. המקורות מתייחסים לשתי שאלות מרכזיות:

- א. מיהו ה"אדם" שנברא בצלם אלוקים? האם זהו אדם מישראל? כל אדם באשר הוא? האם זה מתייחס גם לרשעים?
- ב. מהי המשמעות של הביטוי "צלם אלוקים"? תשובות שונות מובאות במקורות: יכולת הבחירה החופשית, היכולת השכלית, הנשמה האלוקית, ההבדל מהבהמות והיכולת להשפיע על העולם ולתקנו.

מקור 1: ר' אריה לוי

מטרת המקור:

לפתוח את הנושא עם סיפור ולא עם טקסט עיוני. הסיפור הוא חי ומאפשר לתלמידים לראות כבר בפתיחה את המשמעות הקיומית והמעשית של עיקרון "חביב אדם שנברא בצלם".

ר' אריה לוי, דמות אהובה על כולם בגלל מידותיו הייחודיות והתמסרותו לחסד ונתינה לזולת תוך הקרבה של הנוחות האישית שלו ואפילו תוך נטילת סיכונים מסוימים, כפי שבא לידי ביטוי בסיפור הזה. במקור בא לידי ביטוי רעיון הדאגה של ר' אריה לכל אדם והוא גם מעלה שאלות רבות.

דרכי הוראה:

כדאי לפתוח בהיכרות עם דמותו של ר' אריה לוי, סיפור חייו, וסיפורים מייצגים מתוך הספרים שנכתבו עליו – "איש צדיק היה" ו"צדיק יסוד עולם".

שאלות עקרוניות על המקור: האם מידתו היא מידת כל אדם או רק של יחיד סגולה? האם התורה דורשת מאיתנו להסתכן עבור עזרה לזולת? האם צריך להיות הבדל בעזרה לזולת בין יהודים וגויים? שהרי בשני הסיפורים המובאים כאן, ר' אריה עוזר גם לגויים אך – לכאורה - רק משום שהוא מנסה לעזור ליהודים.

שאלות אישיות למחשבה:

- האם גם אנחנו היינו נוהגים כמוהו?
- מה הגבול שאתם הייתם שמים – סכנה? גויים? הקרבה אישית?
- איך התנהגות כזו משתלבת בחיים הרגילים שלנו - בי"ס, סניף, בית, עבודה?

מקור 2+3: משנה, מסכת אבות + פרוש תפארת ישראל

מטרת המקור והוראתו: היכרות עם המקור הראשוני שבו מוזכר הביטוי "חביב אדם שנברא בצלם". ניתוח המשנה מראה שכבר במשנה מופיע יחס מסוים שאותו יש לברר – בין ישראל – "שנקראו בנים למקום" ובין כל אדם – "שנברא בצלם".

יש ללמוד תחילה את הפסוקים המהווים מקור למשנה מתוך פרשת בראשית ומפרשים שונים המסבירים את משמעות היות האדם "צלם אלוקים".

המושג "צלם" דווקא מוכר בד"כ בהקשר של עבודה זרה – האיסור לעשות צלם, "צלם בהיכל" וכד'. ויש לברר איך אפשר בכלל להיות "צלם" (סוג של תמונה או דמות) של אלוהים?

כדאי לעיין בפרוש הרש"ר הירש על הפסוק בבראשית ועל האופן שהוא מסביר את הביטוי "צלם אלוקים".

אפשר להציע בכיתה שמדובר בהידמות לאלוהים בתכונותיו (מה הוא רחום אף אתה רחום), ביכולת הבחירה החופשית (רמב"ם), בכוח השכלי (מהר"ל), ביכולת הדיבור (רש"י) ועוד.

אחד הפרושים למשנה זו הוא פרושו של הרב ישראל ליפשיץ – "תפארת ישראל", שמובא במקור 3. התפארת ישראל מסביר את המושג "צלם" כ"כח שכלי חופשי ובעל בחירה". לאור הגדרה זו ברור שכל בני אדם נבראו בצלם אלוקים ומשום כך חלה חובה להיטיב לכל ולא לגרום נזק או לבזות כל אדם באשר הוא.

נקודה למחשבה: משנה זו נאמרה על ידי ר' עקיבא (הוא היה אומר), אשר אמר גם "ואהבת לרעך כמוך – זה כלל גדול בתורה". יש לדון ביחס שבין הגדרת כל אדם "שנברא בצלם" לעומת האהבה שהוא מייחס רק "לרעך".

הרחבה אקטואלית: את המושג "בצלם אלוקים" אימץ בימינו ארגון "בצלם" – ארגון לשמירה על זכויות אדם, שבפועל נלחם על זכויות הפלסטינאים בארץ.

קישור: <http://www.btselem.org/hebrew>

אפשר לפתוח דיון על גבולות השימוש במושג והאם השימוש שהם עושים בביטוי חורג או לא חורג מכוונתו המקורית.

מקור 4: הרב בר שאול

סיכום הרעיונות במקור:

הרב בר שאול מציע בדבריו בעצם שתי הגדרות נוספות למושג "צלם אלוקים": הראשונה – הנשמה. היא הכוח הפנימי המניע את האדם לצמוח ולהתקדם, לשאוף תמיד לתיקון עצמי ולתיקון עולם. (מעניין להשוות את דבריו כאן על הנשמה עם דבריו של הלל צייטלין המופיעים בחוברת אמונה וגאולה פרק א). מכוחה של הנשמה האדם פועל בעולם ומשלים את הבריאה ובכך הוא שותף לקב"ה במעשה בראשית, וזו המשמעות של היות האדם "בצלם אלוקים". השניה – שהיא המשך של הראשונה, מתוך דבריו של ר' חיים מוולוז'ין, שיש לאדם כוח במעשיו להשפיע על כל העולמות – לטובה או לרעה. הבנה זו מטילה על האדם אחריות עצומה.

דרכי הוראה: ניתן להשוות דברים אלה עם פרושים שונים על הברכות שאומרים בהשכמת הבוקר – "מודה אני" ו"אלוהי נשמה", אשר מבטאים את ההכרה בתודעת "צלם אלוקים" בתחילת היום ואת לקיחת האחריות העצומה שלוקח האדם על עצמו לקראת פעילות היום.

אפשר להתשמש בשירים רבים שנכתבו על כוחה של הנשמה. לדוג': "שימו לב אל הנשמה" (אודה לאל) וכן במצגות כדלקמן במקור 5.

מקור 5: הרב בנימין רבינר

גם מקור זה ממשיך את הרעיון של המקור הקודם, לגבי מהותה המיוחדת של הנשמה אלא שכאן הדגש הוא על "צלם אלוקים" כמה שמבדיל את האדם מהבהמה – הנפש ככוללת איכויות רבות ושונות, הבחירה החופשית הנובעת מכך והשאיפה של הנפש אל האין סוף

והמופשט. כל אלה מגדירים בעצם את מהותה של הנשמה ואת ההשלכות על קיום האדם הנגזרות מכך שיש בו נשמה אלוהית.

הרחבה ודרכי הוראה:

כדאי להשתמש במצגות שצורפו למקור של הלל צייטלין ב"אמונה וגאולה"

פרק א': קישורים למצגות באתר: יש ללחוץ [כאן](#)

ראוי להרחיב את הדיבור במקור זה על היתרונות והחסרונות בכך שיש באדם כוחות מנוגדים. לבהמה וגם למלאכים יש כוח אחד שאותו הם עושים עד הסוף, ללא התלבטות וללא מורכבות. לכן לפעמים כשרוצים ללמוד תכונה מסוימת, אומרים חז"ל – ללמוד צניעות מחתול, או: "לך אל הנמלה עצל, ראה דרכיה וחכם" (משלי). מציאות החיים של האדם הרבה יותר מורכבת ויש לדון על תכליתה של מורכבות זו.

מקור 6-7: הרב שלמה זלמן פינס + הרב אברהם שלם

מקור זה מתחיל מהמדרש בספרי המביא את המחלוקת של ר' עקיבא ובן עזאי.

כדאי ללמוד תחילה את המדרש עצמו, וכן את הפסוקים שעליהם מתבסס המדרש – "ואהבת לרעך כמוך" ו "זה ספר תולדות האדם". כמו כן כדאי לעמוד על משמעות המושג "כלל גדול בתורה". אפשר לערוך השוואה בין מימרות שונות של ר' עקיבא בעניין זה (אם כי זהו חלק מהדיון בהמשך הפרק)

הרחבה ואקטואליה:

במקור זה יש מספר עניינים שיש להתייחס אליהם באופן קיומי:

א. המקור מצטט את דברי הגמרא "מפרנסים עניי נכרים עם ישראל" וכו'. מצד שני, כידוע – "עניי עירך קודמים". איך המשמעות האוניברסלית של צלם אלוקים משתלבת עם ההוראה ההלכתית להעדיף את הקרובים? לשאלה זו השלכות אקטואליות רבות – שכן מדינת ישראל נחלצת פעמים רבות לעזרת עמים אחרים במקרים של אסונות טבע, רעב, מלחמה ועוד. עזרה זו מעלה שאלה מוסרית לגבי המתח שבין "צלם אלוקים" האוניברסלי ו"אהבת לרעך" – של ר' עקיבא.

ב. הגמרא מנמקת את ההלכה לבקר חולי נכרים ולקבור מתי נוכרים בנימוק: "מפני דרכי שלום". מצד שני מצוטט הרמב"ם שמנמק הלכות אלו בפסוק: "טוב ה' לכל ורחמיו על מעשיו". יש לדון בשאלה איך משתלב הנימוק הפרקטי/פוליטי/תועלתני של "דרכי שלום" עם הנימוק המהותי/רוחני של "טוב ה' לכל".

ג. "אפילו עכו"ם ועוסק בתורה הוא ככהן גדול" – באיזה מובן הוא ככהן גדול? האם זה סותר את באמונה בסגולת ישראל, כפי שהסביר אותה ריה"ל, למשל?

ד. הרעיון של סגולת ישראל הנ"ל, מזוהה לעיתים כרעיון גזעני ולאומני שמעודד אפליה וסותר את ערכי השוויון המקובלים היום בעולם. מקור 7, טוען בדיוק להיפך – שדווקא שמירה על דרך ה' "לעשות צדקה ומשפט" היא זו שתיצור שוויון וחוסר אפליה לכל מי שנוצר בצלם אלוקים. ראוי להתייחס

לקו הדק שבין רעיון הסגולה והשאיפה האוניברסלית של עם ישראל.

מקור 8: הראי"ה קוק

מקור זה מהווה מעין סיכום של הנושא. הרב קוק מדבר על אהבת הבריות, אהבת האדם, אהבת העמים כולם ואהבת ישראל. ברור שה"אהבה צריכה להיות מלאה בלב לכל" אך גם ברור שיש הירארכיה מסוימת באהבה זו ואת המורכבות הזו הוא מתאר במהלך הפיסקאות. בדומה לר' אריה לויין מתחילת הפרק, גם על הרב קוק נכתב ספר המביא סיפורים רבים מחייו האישיים. הספר נקרא "מלאכים כבני אדם". כדאי להביא משם סיפורים המתארים את אהבת האדם המופלאה שלו.

נקודות ושאלות להתייחסות:

- א. מכיון שאהבה היא רגש, איך אפשר לצוות על הרגש? איך אפשר לדרוש מאדם שיאהב? שאלה זו אפשר לשאול גם על אהבות יותר קרובות – אהבת איש לאשתו, אהבת ה', אהבת ישראל. יתכן והתשובה מונחת בדברי הרב קוק בסוף פיסקה ב' – "כל אהבות אלה הם אהבות מעשיות, לאהוב אותם (על ידי) לעשות להם טובה ולגרום להם עילוי".
- ב. בפיסקה ג' כולל הרב קוק אפילו את עמלק בחובת האהבה. יש לדון מה המשמעות המעשית של לאהוב את עמלק? האם צריך לאהוב את הנאצים?
- ג. בפיסקה י', טוען הרב קוק שהאהבה הזו דורשת מאיתנו "לרדת לסוף דעתם של העמים והקיבוצים השונים...ללמוד

את אופיים ואת תכונותיהם". מה המשמעות הקיומית של דרישה זו? איך מיישמים אותה כלפי שאר העמים? והאם אנחנו בכלל מיישמים אותה כלפי קבוצות שונות בתוך עם ישראל?

חלק ב' – ואהבת לרעך כמוך

בחלק זה נתמקד בפסוק "ואהבת לרעך כמוך", מרכזיותו עד כדי הגדרתו כ"כלל גדול בתורה", היחס בינו לבין הכלל של הקבע הלל הזקן "מה ששנוא עליך אל תעשה לחברך – זוהי כל התורה כולה". שאלות יסוד ביחס לשני מימרות אלה מופיעות בדברי ההקדמה לחלק זה ביחידה עצמה.

מקור 1: דרכם של הלל ושמאי

הרחבות ואקטואליה:

כדאי ללמד מקור זה יחד עם סיפורים נוספים המתארים את דמותם של הלל ושמאי, ובייחוד סיפורים נוספים על גרים שבאו להתגייר אצלם. יש להבין גם את השקפת עולמו של שמאי בסיפורים אלה ולמצוא סיטואציות בחיים שבהם היינו בוחרים להתנהג דווקא בדרכו הקפדנית.

אפשר לדבר על המחיר של כל גישה, על היתרונות והחסרונות. בייחוד אפשר לפתח את היחס לגיור בצורה אקטואלית. בימינו מתקיים פולמוס משמעותי בנושא הגיור והיחס לגרים, וניתן לחבר את הסיפור כאן עם פולמוס זה ולערוך השוואות.

כמו כן, אפשר להעמיק בדרישה של הגר "ללמוד את התורה על רגל אחת". באילו נושאים – תורניים ואחרים – אנו רוצים "על רגל אחת"? איך זה מאפיין את התרבות שלנו כיום? ומה אפשר ללמוד מהתמודדותם של הלל ושמאי עם דרישה זו?

עבור המשך הלימוד בפרק זה, יש לתת את הדעת על שני הפרושים שמביא רש"י, למילה "רעך". מדוע הביא שני פרושים? האם אם סותרים או משלימים זה את זה? מה זה מלמד אותנו על היחס שבין מצוות בן אדם למקום ומצוות בן אדם לחברו?

מקור 2 + 3: המהר"ל והרב חיים דוד הלוי

מקורות אלה משלימים את מקור 1 ומסבירים את בעיקר את סיבת היותו של פסוק זה כלל גדול בתורה: משום שהוא מביא את האדם להיות "צלם אלוקים" (מהר"ל) ומשום שמטרת התורה היא "לטוב לנו ולחיותנו" (הרב חד"ה).

יש להרחיב את הקישור שעושה המהר"ל בין שני הפרושים של רש"י, המחברים את אהבת ה' ואהבת הריע זה לזה, ובכך מקשרים בין המוסר האלוקי והמוסר האנושי. הערך האוניברסלי של התורה עולה מתוך שני מקורות אלה – באשר מטרת התורה מתוארת קודם כל כיצירת תשתית לקיומה של חברה אנושית תקינה.

מקור 4: דרכו של ר' עקיבא

עיון והרחבה:

מספר מקורות סותרים המתארים את גישתו של ר' עקיבא דורשים עיון והעמקה: קביעתו של ואהבת לרעך כמוך הוא כלל גדול, המדרש על 24 אלף תלמידי ר' עקיבא שמתו כי "לא נהגו כבוד זה בזה", והקביעה של ר' עקיבא כי "חייך קודמים לחיי חברך" (המקור מובא ביחידה עצמה).

כדאי להרחיב בנושא זה בעזרת הסרטון הבא - "דילמת הנטישה בהימלאיה", בעקבות מותה הטראגי של תמר אריאל. הסרטון מספר את הסיפור ואף מצטט את הסוגיה עם דברי ר' עקיבא: קישור לסרטון:

<https://www.youtube.com/watch?v=lJ3wIDb4cYI&feature=youtu.be&t=1m56s>

אפשר גם לערוך השוואה עם עדותו של סגן איתן פונד שהחליט לסכן את עצמו על מנת להציל את הדר גולדין במנהרה ברצועת עזה, במבצע צוק איתן:

https://www.youtube.com/watch?v=mjYZpg_MDT8

בשני סיפורים קשים אלה, ניתן לבחון את "ואהבת לרעך כמוך" ואת "חייך קודמים לחיי חברך", מתוך משנתו של ר' עקיבא.

מקור 5+6 : הרב אליהו דסלר והרש"ר הירש

הרב דסלר מגדיר 3 מדרגות באהבת הריע, זו למעלה מזו. ניתן לנסות, בעזרת דבריו, לענות על חלק מהשאלות שנשאלו לעיל על ר' עקיבא ועל תלמידיו.

הרב דסלר שייך לתנועת המוסר, וכבעל מוסר הוא לא רק מסביר רעיונות אלא מנסה להתוות דרך מעשית להתקדמות במידות. כדאי ללכת בדרכיו ולנסות להמחיש את שלושת המדרגות של אהבת הריע ולחשוב איך עולים ממדרגה למדרגה.

הרש"ר הירש ממשיך את דבריו של הרב דסלר, משום שהמדרגה העליונה לעיל, קשורה לאהבת ה' ואת זאת מרחיב הרב הירש בפרושו על הפסוק, מתוך דגש על הביטוי "אני ה'" שבסוף הפסוק

מקור 7: הרב מוהליבר

המקור עוסק באיזון שבין מצוות שבין אדם למקום ומצוות שבין אדם לחברו. המקור מהווה המשך לשני המקורות הקודמים אשר מתוך הדגש על "אני ה'" חיברו את מצוות "ואהבת לרעך כמוך" דווקא למצוות שבין אדם למקום.

הרחבה ואקטואליה:

כדאי ללמד מקור זה מתוך השוואה לפרקים בנביאים המתארים בדיוק את אותה התופעה – הקפדה על מצוות מסוימות של בין אדם למקום אך זלזול במוסר האנושי. למשל – ישעיהו פרק א'.

אפשר גם ללמוד את דברי הרב קוק "שאסור לה ליראת שמים שתדחק את המוסר הטבעי" (אורות הקודש ג, יא)

מקור 8: הרב בן ציון חי עוזיאל

מקור זה מהווה סיכום לחלק זה של הפרק משתי סיבות: ראשית, הוא לוקח את הרעיון של ואהבת לרעך כמוך למקום מאד אקטואלי ורלוונטי בחברה הישראלית כיום – היחס לעולים חדשים ולקבלת עדות שונות בתוך עם ישראל. נושא זה מן הסתם מתאים לדיון בכל כיתה שיש בה עולים ובני עדות שונות. מעבר לכך, יש בו גם אמירה כללית יותר ביחס לאהבה וקבלה של כל מי שדעותיו שונות משלנו – "קבל האמת ממי שאמר", ולכן יש בו מסר חשוב ביחס לחברה הישראלית בכלל.

שנית, יש במקור זה סגירת מעגל אם פתיחת הנושא – באשר הוא מתייחס לקבלת הגרים (סיפור הגר שבא להלל ושמאי) וכן ללמידה מדרכיהם של שמאי והלל ש"נהגו חיבה וכבוד זה לזה".

חלק ג' – מה מחייבת אותנו מצוות ואהבת לרעך כמוך

סיכום והדרכה למקורות חלק זה:

לאחר דיונים מופשטים בנוגע למהות המצווה, חלק זה של הפרק עוסק במובן המעשי והפרקטי של המצווה. איך מקיימים בפועל את "ואהבת לרעך כמוך"? ברקע לשאלה מעשית זו, נמצאת השאלה העקרונית – איך אפשר לצוות על רגש האהבה? והתשובה הבסיסית של הרמב"ם וספר החינוך הוא שהמצווה היא לא על הרגש אלא על מעשים שונים שיביאו לבסוף גם לידי רגש, בבחינת "אחרי המעשים ימשכו הלבבות". מעשים אלה מפורטים במקורות, אך גם ניתן להם כלל שהאדם יכול בהיגיון בריא ופשוט להגיע לידיעת המעשים, כפי שכותב הרשב"ר הירש – "שאל רק את עצמך, מה אתה חש שהיה מצער אותך".

לאור דברי הרש"ר הירש, אפשר ליצור עם התלמידים רשימה (כיתתית או אישית) של מעשים הנוגעים אליהם אשר מקיימים בהם ואהבת לרעך כמוך. ביחוד אפשר לעסוק בנושאים הבאים מתוך עולם התלמידים (רשתות חברתיות, אינטרנט, או סיטואציות חברתיות בסניף או בכיתה)

הרב בר שאול, במקור הבא, מסכם את כל השיטות יחד ובונה את מצוות "ואהבת לרעך כמוך" בצורה מסודרת, לפי שיטות הראשונים השונים, כמצווה שיש בה פן מעשי בסיסי של עשיית טוב (ביקור חולים, ניחום אבלים וכד'), יש בה פן מעשי של הימנעות מגרימת נזק ויש בה גם צד רגשי – לב אוהב. אהבה זו מיוצגת על ידי דוד ויהונתן וכמובן, גם היא חייבת לבוא לידי ביטוי בצדדים המעשיים.

חלק ד' - הסתגרות ומעורבות חברתית

מקומו של חלק זה בפרק, הינו בירור מערכת היחסים שבין האדם לחברה, בעקבות כל הנלמד על חובת ואהבת לרעך כמוך, ואהבת הזולת. שהרי במקביל או אולי בתשתית של האהבה לזולת חייב האדם גם לפתח את עצמו, להיות שלם עם עצמו, בבחינת "חייך קודמים לחיי חברך".

מקור 1: רשב"י והמערה

סיפור זה מובא בד"כ בהקשרים אחרים אך יש בו גם לימוד גדול בדילמה שבין הסתגרות ומעורבות חברתית. מלבד הריאליה ההיסטורית, המערה של רשב"י מסמלת גם מקום של התנתקות מהעולם ומהחברה, המאפשרת התעלות רוחנית עצומה מצד אחד אך גם ניתוק מסוים מהוויית העולם, מצד שני.

"מערות" מעין אלה, מלוות את חיינו וחיי תלמידינו – אם זה שנות הישיבה הגבוהה, שנת לימוד במדרשה לבנות, או אפילו חוויות קצרות יותר כמו יום כיפור, פעם בשנה. האדם נכנס ל"מערה", מתנתק מהעולם, מצרכי הגוף, ומהחברה, ויש בכך מורכבות שיש לדון בה.

פעמיים יצאו רשב"י ובנו מהמערה (כפי שמופיע בצורה גרפית בעימוד של הסיפור) יש לדון במערכת היחסים שלהם עם החברה הכללית בכל אחד מהפעמים, וכן בהבדלים בין רשב"י ובנו בסיפור השני. מה המחירים שמשלמים על ההסתגרות? מה מרוויחים ממנה? האם בסיפור על רשב"י ישנה מסקנה?

ניתן להביא דוגמאות על אנשים שהסתגרו לתקופה מסוימת בשביל מטרות שונות: מדענים, אומנים, ספורטאים וכמובן – תלמידי חכמים.

מקור 2: רמב"ם

לאחר הדיון העקרוני על היבדלות מחברה באופן כללי, המקור של הרמב"ם מתייחס לסוגי חברה שונים. גם כאשר מקיימת אינטראקציה חברתית השאלה היא – עם מי? ולשם מה?

כמובן, ניתן להרחיב כאן הרבה על סוגי החברויות בכיתה, בסניף, בצבא וכן הלאה. ניתן גם (במקומות שזה נדרש) להתייחס ל"חברות הזכרים לנקבות וכיוצא בזה" (מתוך המקור). וכן אפשר גם לעסוק ב"חברות הרב לתלמיד והתלמיד לרב" (מתוך המקור).

מקור 3: הרב סולוביצ'יק

מקור זה עוסק באופן הנרחב ביותר בשאלה היסודית של חלק זה של הפרק. כדרכו של הרב סולוביצ'יק הוא מציד שני טיפוסים – הבודד והחברתי ומנתח את היתרונות והחסרונות של כל אחד.

הרחבה:

אפשר להרחיב על המושג "דיאלקטיקה" בכלל ובמשנת הרב סולוביצ'יק בפרט, שמשמעה התנועה התמידית בין שני קטבים וחוסר השלמות שבהיצמדות לצד אחד. מושג זה בא לידי ביטוי בולט במאמר "הקהילה" הנוכחי (וכן במאמרים "איש האמונה", "צרוף" ו"גאון וענווה", למי שרוצה להרחיב בנושא).

אפשר להיעזר בספרו של הרב שרלו על הרב סולוביצ'יק – "והיו לאחדים בידך: מדיאלקטיקה להרמוניה", שבו הוא מנתח בהרחבה את המושג, את משמעויותיו בחיינו, וכן עורך השוואה עם משנת הרב קוק שנוטה (לכאורה) יותר להרמוניה.

כשמלמדים מקור זה, יש ללמד תחילה את שני התיאורים של בריאת האדם בבראשית ולהיעזר גם במאמר "איש האמונה הבודד" שמרחיב לגבי שני תיאורי בריאה אלה.

אקטואליה:

אמנם, המקור מגיע למסקנה המעודדת שותפות בחברה ובקהילה (כשם המאמר) אך יש בו גם ביקורת קשה על תופעות מסוימות הקשורות לחברתיות, ושכדאי להרחיב בהם בהקשר הספציפי של התלמידים: "האדם החברתי שטחי הוא, מחקה, מעתיק".... "איש החברה כבול באזיקים רבים" וכד'.

מקור 4-5: הרב קוק

בסיום פרק זה, מובאים שני מקורות של הרב קוק. הראשון מצדד בעיקר בהתבודדות והוא מתייחס לאנשי מעלה – "האדם שנשמתו מאירה בקרבו", שהחברה מנמיכה אותם וקשה להם "הפגישה של אנשים שרויים בכל מהותם בעולם אחר לגמרי".

ניתן להרחיב כאן עם מקורות שונים מתוך הספר "חדריו" – שהרב מתאר את החוויה האישית שלו בהקשר הזה, ומשתמע שגם במקור המובא כאן מדבר הרב קוק על עצמו. אך יש לשים לב שבסוף המקור מובן שגם ההתבודדות היא אמצעי להשפעה על הסביבה ולא מטרה בפני עצמה.

אפשר להשוות עם רעיון ה"התבודדות" במשנת ר' נחמן מברסלב ואף להתנסות ב"התבודדות" ברסלבית כחלק מהתהליך הלימודי.

המקור השני מציג יחס יותר מורכב בין ה"אינטליגנציה" (אנשי המעלה מהמקור הקודם) וה"המון". הטענה כאן היא שלכל צד יש מה ללמוד מהצד שני. ואפילו בתחומים שנראים שייכים לעולמם של אנשי הרוח הנעלים, יש בחינה מסוימת שהוא אמיתי יותר דווקא ב"המון": הרגשת המוסר, ואפילו "הרגשת האמונה והגדלות האלוהית" - "הוא יותר בריא וטהור בהמון".

יש לחשוב עם התלמידים – את מי היינו משייכים היום ל"אינטליגנציה" ואת מי ל"המון"? איפה היינו ממקמים את עצמנו? איפה היינו רוצים להיות? האם יש חלוקה בעניין זה בין דתיים לחילוניים? האם ישנה שאיפה שלבסוף כולם יהיו "אינטליגנציה"?
